

Bosiljka Đorđević, SAO, Beograd

Grozdanka Gojkov¹

Aleksandar Stojanović²

Učiteljski fakultet, Beograd

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača UDK: 371.95

„Mihailo Palov“, Vršac

ISBN 978-86-7372-114-9, 15 (2009), p.144-165

Originalan naučni rad

VREDNOSTI POTENCIJALNE DRUŠTVENE ELITE

Rezime: Istraživanja vrednosnih sistema na našim prostorima neprestano dobijaju na aktuelnosti. U vremenu kada se, posle dugogodišnjeg proklamovanja „pluralizma vrednosti“, sve više govori o moralnoj anomiji u našem društvu, o poremećenom vrednosnom sistemu, o konzumerizmu kao osnovnoj ideologiji globalizacije i hedonizmu i egocentrizmu kao etičkim stavovima koji iz njega proizilaze, o potrebi da se intelektualne sposobnosti naplate da bi se cenile, interesovalo nas je kako je sve ovo uticalo na one koji imaju predispozicije da kritički rezonuju o aktualnim dešavanjima.

Uzimajući u obzir činjenicu da intelektualno daroviti dostižu relativno visok stepen moralnog rasuđivanja, ali i kontradiktorne rezultate koji pokazuju da relacije između moralnosti i inteligencije nisu obavezno prisutne, sprovedeno je empirijsko istraživanje s ciljem da se prouči sistem moralnih vrednosti potencijalne intelektualne elite našeg društva, čiji se preliminarni rezultati daju u ovom radu.

Istraživanje je imalo eksplorativni karakter. Pitanje na koje je tražen odgovor je: koji faktori utiču na sistem vrednosti darovitih? Istraživanje je vršeno na prigodnom uzorku od 136 članova MENSE i kontrolnoj grupi od 225 učenika 4. razreda srednjih škola (150 gimnazijalaca i 75 učenika srednje stručne škole).

Sintagma u naslovu skupa "Daroviti i društvena elita" proizašla je iz shvatanja da bi daroviti trebalo da budu društvena elita, te da bi njihov sistem vrednosti, odnosno vrednosti koje oni smatraju značajnim, mogle da budu dobar putokaz za vrednosni sistem društva u celini, koordinate ka kojima bi društvo moglo da stremi. U ovom smislu, elita bi se shvatala kao društvena kategorija koja je nosilac vrednosti, tako da bi daroviti bili elita po sposobnostima, a ne po položaju, moći, funkciji...

Kriterijumi klasifikacije elite su, prema konsultovanoj literaturi, raznovrsni, a mnogi autori, posebno na polju sociologije,

¹ ggojkov@hemo.net

² vsaskatedrapp@hemo.net

koriste analitički postupak i prihvataju više definicija koje odgovaraju različitim stranama predmeta koji definišu. Ovo im omogućuje da naprave razliku između elita nosilaca vrednosti, elita utemeljenih na performansama, elita po položaju, elita po moći i elita po funkciji. U proučavanju konkretnih grupa ovi se različiti elementi kombinuju, preklapaju, odnosno međusobno zamenjuju (Koen-Iter, 1995).

Prethodna napomena je značajna jer nemamo nameru da se bavimo definisanjem pojma elita, ali je bitno da se u odnosu na ovo odredimo i kontekstuiramo pitanje kojim se u tekstu bavimo. Ako prihvatimo kriterijum vrednosti, jer se daroviti u ovom radu posmatraju iz tog ugla, u definisanju pojma možemo se zadržati kod elita kao nosilaca vrednosti. U pluralističkom i svetovnom društvu elita kao nosilac vrednosti mogla bi se, kako to drugi autori vide, podudarati s onim što se naziva "najkultivisanijim osobama". No, mnogi smatraju da ovo merilo nije idealno, jer je povezano s drugim sasvim heterogenim kriterijumima (moralni autoritet, poznatost, bogatstvo, snaga prinude...). Smatra se da ovo merilo nije aksiološki neutralno, te se izraz "elita" svakako vezuje za vrednosne sudove, što na izvestan način uključuje više heterogenih kriterijuma, prikrivenih iza pojma "kultivisanih kategorija" određene populacije. Ali, podsećaju sociolozi, vrednosti koje su na naročitoj ceni u određenom društvu (moć, znanje, darovitost, bogatstvo...) ne nalaze put do "kultivisanih kategorija" bez veze sa crtama ličnosti pojedinaca.

Ipak, svako vreme ima svoje elite, odnosno svoje vrednosti koje odgovaraju društvenim potrebama. Stoga proces obrazovanja elita nosi u sebi neophodnost da na odgovorna mesta dođu nosioci prioritarnih vrednosti, oni koji se odlikuju sposobnostima i stavom vezanim za te vrednosti. Ako ovako pridemo shvatanju elita, određenom po kriterijumu nosilaca vrednosti, onda mogu biti jasniji nalazi do kojih smo istraživanjem došli. Dakle, ne moramo darovite smatrati elitom, oni mogu biti samo potencijalna elita jer se elite ne odabiraju, nego se pojavljuju iz procesa društvenog preobražaja, a nove vrednosti smatraju se temeljima društvene moći. Proces pojave elite smatra se univerzalnim, iako može biti potpomognut, kao i zaustavljen, određenom preovlađujućom strukturom, koja opet nije neutralna i zavisi od rasporeda vrednosti u datom trenutku (Koen-Iter, 1995).

I elita zasnovana na performansama kombinuje kriterijum performansi s kriterijumom vrednosti (vrednosti koja se pripisuje aktivnosti koja je predmet performanse). Ni elita po položaju, koja pod elitom podrazumeva položaj vezan za status koji odražava vrednost koja se položaju pripisuje, te simboli statusa postaju distinktivni znaci elite, ne može izbeći uvođenje suda implicitne vrednosti (ibidem).

Mnogi autori smatraju da moć sa sobom povlači prestiž zbog postojanja široke saglasnosti u vezi sa političkom i privrednom strukturom, kao i potpuno slaganje sa proklamovanim vrednostima na kojima počiva delovanje institucionalizovanih elita. Kliford-Vorgan ističe da prestiž predstavlja atribut svake elite, isto koliko i moć, a može da bude i garant istinske stabilnosti, isto koliko i moć.

Ovo posledenje je u osnovi našeg interesovanja za vrednosni sistem darovitih. Nalazi istraživanja koje smo sprovedi mogu se posmatrati iz ugla jedinstva moći i prestiža. Tranzicione prilike i formiranje pluralističke demokratije ima za posledicu teško stvaranje stabilne i široko priznate političke elite, tako da ličnosti na vrhu različitih hijerarhija kod nas nisu jednodušno priznate kao članovi elite. Možda zvuči preoštro da nemamo jasno određenu političku elitu, a poslovna elita ide za profitom, bez čestitosti kao sigurnog predznaka, te se za elitama kod nas, utisak je, još traga. Razlog tome je, po našoj oceni, moralna anomija društva u kojoj se čak ni istinske elite ne suprotstavljaju "prividnim" elitama. Smatrajući darovite stvarnom potencijalnom elitom interesovao nas je njihov vrednosni sistem, koji bi u izvesnom smislu mogao biti i ogledalo nečega ka čemu naše tranziciono društvo teži i čeka priliku za priznanje.

Dakle, jedan od razloga za ovo istraživanje je činjenica da smo i dalje u vremenu brojnih promena, političkih, ekonomskih, društvenih; vremenu u kome su razlike među pojedincima sve veće, a tradicionalni sistemi vrednosti se gube pred naletima talasa profitabilnosti. Tako se danas u Srbiji sve češće pominje moralna anomija i u izvesnom smislu prepoznaje da nedostaju tradicionalni sistemi vrednosti. Danas skoro da se i ne pitamo ko bi trebalo da razvija i kakav sistem vrednosti, mada većina pedagoga odobrava fundamentalno značenje vrednosti u vaspitanju. Retka su istraživanja sa ovom tematikom. Mnogi su pedagozi (Brezinka, 1992, Hentig, 1999, King, 2004, Đorđević, Liebon, 1999), videli veliku ulogu vaspitanja u formiranju sistema vrednosti. Ozer (1997) raspravljajući o uticaju postmodernog pluralizma i razuđenosti normi i vrednosti na kurikulum moralnog vaspitanja, ukazuje da su koncepti moralnog vaspitanja ugroženi karakteristikama postmodernog sveta.

Kako danas nije dominantna vrednosno-filozofska pedagogija (Brezinka, 1992) u savremenom pluralnom društvu i pluralnoj pedagogiji i kako imamo različita značenja pojma "vrednosti" (Rokeach, 1973), prema kojima se u društvu usmeravamo, svakako su interesantna komparativna posmatranja vrednosnih sistema, odnosno mogućnosti da se zaključuje o univerzalnim vrednosnim sistemima.

Činjenica je da vrednosti prihvaćene u određenoj socijalnoj zajednici nisu statične, već se menjaju i diferenciraju prema interesima manjih socijalnih grupa sve do njihove personifikacije. U procesu ove deobe može se prihvatiti da vrednosti nose pečat opštih težnji, ideala, na osnovu kojih se, kao rezultat međusobnog delovanja pojedinaca i društvene sredine, formira njihov lični sistem vrednosti (Đorđević, 1996).

Metodologija

Kako smo pošli od teorije o univerzalnim vrednostima (M. Rokeach, 1973) i prihvatamo da su vrednosti kognitivne prezentacije individualnih potreba i društvenih i institucionalnih zahteva, cilj nam je bio da sagledamo vrednosni sistem intelektualno nadmoćnih koji imaju potencijala da budu, ili već jesu, intelektualna elita Srbije.

Sproveli smo empirijsko istraživanje eksplorativnog karaktera na prigodnom uzorku od 136 članova MENSE Srbije i kontrolnoj grupi od 225 učenika 4. razreda srednjih škola (150 gimnazijalaca i 75 učenika srednje stručne škole). Ovde ćemo komentarisati samo nalaze interesantne za temu rada, koji se odnose na članove MENSE. Korišćen je instrument „Schwarz Value Survey“ (kojim je tim istraživača sa Univerziteta u Warwick-u, Engleska, u okviru istraživanja „The Core Values of Gifted and Talented Students in England“, proučavao bitne vrednosti u Velikoj Britaniji), dopunjen pitanjima relevantnim za naše istraživanje.

U istraživanje smo uključili članove MENSE Srbije, kao intelektualno darovite pojedince sa relativno visokim stepenom rasuđivanja. Pretpostavili smo da oni, s obzirom na intelektualne potencijale i za njih vezane sposobnosti rasuđivanja, mogu kritički da promišljaju o aktuelnim dešavanjima i da su svesni moralne odgovornosti prema društvu i prema ljudima sa kojima žive. Njihove vrednosti posmatrali smo kao smernice kojima će biti vođeno njihovo delovanje (Rokič, 1973).

Povezanost pojedinih vrednosti ispitana je Čuprovim testom, nakon čega je rađena faktorska analiza na distanci (na skaliranim veličinama) i klaster analiza. Na skaliranim podacima bila je moguća primena multivarijantne analize varijanse (MANOVA), diskriminativne analize i drugih parametrijskih postupaka. Od univarijantnih postupaka primenjen je Roy-ev test, Pirsonov koeficijent, koeficijent kontingencije (χ) i koeficijent multiple korelacije (R).³

³ Statističku obradu podataka uradile su kolege Milan Dolga i Adrijan Božin

Nalazi i komentar

Ispostavilo se da se navedene varijable (vrednosti⁴) mogu svesti na manji broj latentnih struktura koje ih ujedinjuju i daju im smisao, tako da je izdvojeno 10 faktora:

- Unutrašnja harmonija
- Zdravlje
- Poštenje
- Socijalna moć
- Odgovarajuća interakcija
- Znatiželjnost
- Samopoštovanje
- Uticajnost
- Iskreno prijateljstvo
- Kompetentnost

Odgovori ukazuju na mogućnost da su ispitanici spremni da žive u potrazi za vrednostima kao što su: pravda, istina i sl., ali da su svesni da vreme u kome žive nije naklonjeno ovim vrednostima, te se kao takvi pre mogu osećati izgubljenima u svetu u kome se pomenute vrednosti na neki način mogu kupiti.

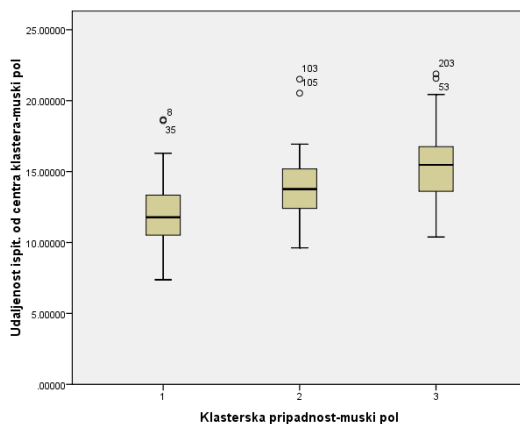
Moglo se očekivati da od ponuđenih vrednosti ispitanici konstruišu svoje sisteme, te da će se svaki od njih do izvesne mere razlikovati u odnosu na druge, ali da to istovremeno ne mora da bude u suprotnosti sa mogućnošću da se oni međusobno ipak mogu kategorizovati, što u izvesnom smislu i potvrđuju klaster analiza i faktorska analiza. Posmatranjem klastera uočavaju se vrednosti koje su, grupišući se, opisivale vrednosne sisteme poduzoraka, o čemu ćemo detaljnije pisati u široj publikaciji.

⁴ Ravnopravnost, Unutrašnja harmonija, Socijalna moć, Briga o procedurama, Zadovoljstvo, Sloboda, Poverenje, Duhovni život, Osećaj pripadnosti, Etičnost, Društveni red, Uzbudljiv život, Konzistentan tretman, Smisao života, Ljubaznost, Nepristrasnost, Bogatstvo, Nacionalna sigurnost, Tačnost, Samopoštovanje, Recipročnost usluga, Odgovarajuća interakcija, Kreativnost, Mir u svetu, Držati se rokova, Poštovanje tradicije, Zrela ljubav, Poštovanje drugih, Samodisciplina, Ravnodušnost, Eksplicitnost, Porodična sigurnost, Društveno priznanje, Učestvovanje, Jedinstvo sa prirodom, Raznolik život, Fleksibilnost, Mudrost, Autoritet, Reprezentativnost, Iskreno prijateljstvo, Svet lepote, Glas, Socijalna pravda, Nezavisnost, Kontrola, Umerenost, Lojalnost, Ambicioznost, Širokoumnost, Društveni standardi, Poniznost, Smelost, Zaštita okoline, Pravičnost, Uticajnost, Poštovanje roditelja i starijih, Biranje sopstvenih ciljeva, Jednakost ishoda, Zdravlje, Kompetentnost, Prihvatanje svog udela u životu, Individualne brige, Poštenje, Čuvanje javne slike o sebi, Poslušnost, Status, Inteligentnost, Spremnost da se pomogne, Uživanje u životu, Sposobnost da se doprinese, Pobožnost, Odgovornost, Znatiželjnost, Dobrotvorni rad, Opraštanje drugima, Uspešnost, Urednost.

U posmatranju pola kao varijable koja je vrednosno razvrstala ispitanike nailazi se na razlike koje, moglo bi se reći, daju posebna vrednosna obeležja ispitanima u odnosu na pol. Tako bismo, posmatrajući klstersku pripadnost po polovima, mogli zaključiti da su se ispitanici muškog pola svrstali u tri klastera, te da se većina ispitanih nalazi blizu centra svojih klastera, dakle, sa približno istim su vrednosnim sistemom; varijacije unutar sistema unutar klastera su relativno male.

Pol kao kriterijum vrednosnog sistema

Grafikon 1 - Klsterska pripadnost - muški pol (“Box” dijagram pripadnosti ispitanika muškog pola određenim klasterima i udaljenosti tih ispitanika od centra klastera)



Klaster analizom metodom k-proseka nađeni su centri klastera dobijenih na poduzorku ispitanika muškog pola prema njihovom vrednosnom sistemu. Rešenje sa 3 klastera je konvergiralo nakon 6 iteracija, pri čemu u prvom klasteru ima 34 ispitanika, u drugom 42, a u trećem 43. Rešenja sa 4 ili više klastera su odbačena zbog suviše malog broja ispitanika po klasterima. Analizom se uočava da se tri klastera najviše razlikuju u pogledu sledećih vrednosti:

- **poštovanje tradicije:** u prva dva klastera su muški ispitanici koji u osrednjoj meri prihvataju ovu vrednost, a u trećem su oni koji u niskoj meri prihvataju tu vrednost;
- **društveni standardi:** u prvom klasteru su muški ispitanici koji u visokoj meri cene društvene standarde, a u drugom i trećem su oni koji u osrednjoj meri prihvataju tu vrednost;

- **pobožnost**: u prvom i drugom klasteru su muški ispitanici koji u visokoj meri cene pobožnost, a u trećem oni koji osrednje cene pobožnost;

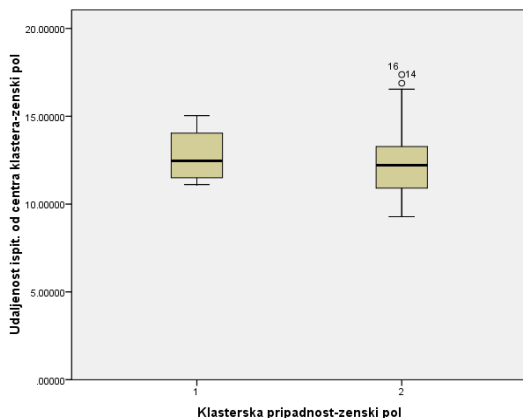
- **odgovoran**: u prva dva klastera su muški ispitanici koji visoko cene odgovornost, a u trećem su oni koji osrednje prihvataju tu vrednost.

Iz grafikona 1 vidimo da se većina ispitanika nalazi blizu centara svojih klastera. To, drugim rečima, znači da su varijacije u pogledu vrednosnog sistema unutar klastera relativno male.

Kao što se iz prethodnog navoda nalaza uočava, ove klastere dobrim delom definišu vrednosti kao što su: poštovanje tradicije, društveni standardi, ili njihovo poštovanje, pobožnost, ili određena religijska tradicija, orijentacija na poštovanje religijskih normi i odgovornost kao posebna vrednost. Utisak je da bi se ovako svrstane vrednosti mogle posmatrati kao vrednosna orijentacija koja bi se mogla imenovati kao *normativna* (misli se na poštovanje normi, pravila funkcionisanja u socijalnom okruženju, usvojenost filozofije života koja počiva na poštovanju pravila ponašanja, društvenih normi, ustaljenih vrednosti i odgovornom ponašanju). Ispitanici muškog pola grupisali su se, dakle, različito u odnosu na ispitanice i moglo bi se reći drže do poštovanja pravila, normi, standarda ponašanja, odgovornosti...

Ispitanice su u prvom klasteru već dosta homogene, a njihov vrednosni sistem, uglavnom, definiše duhovni život, odgovarajuća interakcija, socijalna pravda, širokoumnost...

Grafikon 2 - Klasterska pripadnost- ženski pol (“Box” dijagram pripadnosti ispitanika ženskog pola određenim klasterima i udaljenosti tih ispitanika od centra klastera)



Na poduzorku ispitanika ženskog pola prema njihovom vrednosnom sistemu nađeni su centri klastera dobijenih klaster analizom metodom k-proseka. Rešenje sa 2 klastera je konvergiralo nakon dve iteracije, pri čemu u prvom klasteru ima svega 4 ispitanika, a u drugom 59. Analizom se uočava da se dva klastera najviše razlikuju u pogledu sledećih vrednosti:

- **briga o procedurama:** u prvom klasteru su ženski ispitanici koji u veoma niskoj meri prihvataju ovu vrednost, a u drugom su oni koji u osrednjoj meri prihvataju tu vrednost;
- **duhovni život:** u prvom klasteru su ispitanice koje u osrednjoj meri cene duhovni život, a u drugom su one koje ga visoko cene;
- **uzbudljiv život:** u prvom klasteru su ispitanice koje nisko cene uzbudljiv život, a u drugom su one koje ga osrednje cene;
- **odgovarajuća interakcija:** u prvom klasteru su ispitanice koje osrednje cene odgovarajuću interakciju, a u drugom su one koje tu interakciju visoko cene;
- **socijalna pravda:** u prvom klasteru su ispitanice koje osrednje cene socijalnu pravdu, a u drugom su one koje socijalnu pravdu visoko cene;
- **širokouman:** u prvom klasteru su ispitanice koje osrednje cene širokoumanost, a u drugom su one koje je visoko cene;
- **smelost:** ispitanice iz prvog klastera nisko cene smelost, dok je one iz drugog klastera osrednje cene;
- **znatiželjan:** ispitanice iz prvog klastera nisko cene znatiželju, dok je one iz drugog klastera osrednje cene.

Iz grafikona 2 vidimo da varijacije u pogledu vrednosnog sistema kod ženskih ispitanika nisu velike. Te varijacije su u drugom klasteru nešto veće nego u prvom.

Prethodni nalazi upućuju na mogućnost da se vrednosna orijentacija ispitanica označi kao *socijalna*, imajući u vidu da se visoko cene vrednosti koje su okrenute socijalnim interakcijama, socijalnoj pravdi i društvenom životu. Arbitrarnost u imenovanju orijentacija ostavlja mogućnost drugačijeg definisanja, odnosno imenovanja, ali suština ove vrednosne orijentacije ostaje ista, odnosno odnosi se na vrednosti koje imaju socijalni predznak. Bilo kako bilo, činjenica je da se vrednosne orijentacije ispitanika razlikuju u odnosu na pol. Mi smo ih u ovom momentu označili kao *normativnu* vrednosnu orijentaciju za muškarce i *socijalnu* orijentaciju za ispitanice.

U pokušajima komparacije ovih nalaza u izveštajima drugih istraživača ne nalazimo iste vrednosne orijentacije, bar u nekoliko onih koje smo konsultovali. Nailazi se tako na: produktivnu -

neproduktivnu⁵, dionizijsku, prometejsku, budističku⁶, humanističku, utilitarnu, altruističku, prometejsku,⁷ utilitarnu, hedonističku, stvaralačku, prometejsku, političku,⁸ teorijsku, ekonomsku, estetsku, socijalnu, političku, religijsku,⁹ sazajnu, ekonomsko-utilitarnu, altruističku, estetsku, političku (moć, ugled), stvaralačku, prometejsku,¹⁰ hedonističku, ekonomsko-utilitarnu, altruističku, estetsku, političku moć i ugled, sazajnu, stvaralačku i prometejsku,¹¹¹² ekonomsko-utilitarnu, hedonističku, prometejsku, altruističku, stvaralačku, političku, sazajnu.

Prethodno navedene vrednosne orijentacije, uglavnom su različite od ovih koje su prema polu ispitanici ovog istraživanja ispoljili. Sreće se samo kod E. Šprangera socijalna orijentacija, koju su u ovom istraživanju ispoljile ispitanice i ista ta kod B. Kuzmanovića. Ono što smo u ovom istraživanju sreli kod ispitanika muškog pola i nazvali normativnom orijentacijom nije se moglo prepoznati u istraživanjima koje smo naveli, kao ni u drugim izvorima. Ostaje za drugo istraživanje koje bi se više fokusiralo na pitanje sadržaja ove orijentacije i eventualnog razlikovanja od drugih sličnih. Za sada, na osnovu ovih nalaza, stičemo utisak da se, ipak, radi o orijentaciji koju definišu: poštovanje tradicije, društveni standardi, ili njihovo poštovanje, pobožnost, ili određena religijska tradicija, poštovanje religijskih normi i odgovornost. Dakle, reč je o poštovanju društveno određenih pravila funkcionisanja u društvu, normi, ustaljenih, tradicionalnih vrednosti.

Zanimanje kao kriterijum vrednosnog sistema

Urađena je i klaster analiza prema vrednosnom sistemu na poduzorcima u zavisnosti od zanimanja ispitanih članova MENSE. Ispostavilo se da je najviše sledećih zanimanja: studenata (35),

⁵ From, E., (Erich From): Čovjek za sebe, Naprijed, Zagreb.

⁶ Čarls Moris (Carls Morris)

⁷ Joksimović, S., Odnos učenika prema pojedinim načinima života kao pokazatelj njihovih vrednosnih orijentacija, Psihologija, Beograd, br. 1-2, 1972

⁸ Vasović, M., Porodično vaspitanje kao činilac vrednosne orijentacije aktivizma, Psihologija, Beograd, br. 3, 1988.

⁹ Špranger, E., (Eduard Spranger): Prema odrednici o njemu u Maloj enciklopediji Prosvete, Beograd, 1988.

¹⁰ Rot, N., i Havelka, N., Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine, Institut društvenih nauka, Beograd, 1973.

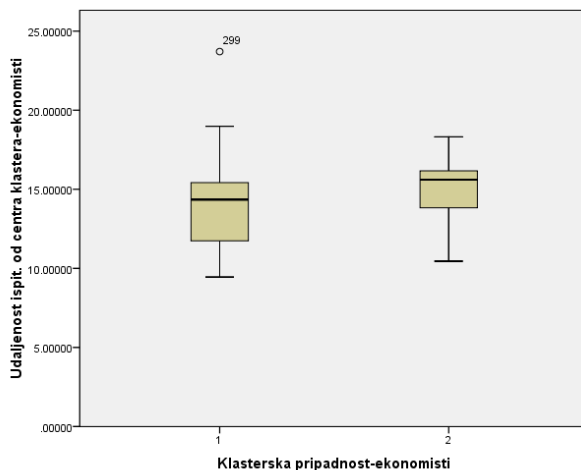
¹¹ Budimir,-Ninković, G., Vrednosne orijentacije mladih i odraslih, Učiteljski fakultet, Jagodina, 2004.

¹² Kuzmanović, B., Spremnost za angažovanje u samoupravljanju preduzećem kao funkcija novih vrednosti, Filozofski fakultet, Beograd, 1972.

inženjera (33), ekonomista (31), prosvetnih radnika (10) i ostalih zanimanja (19). Kratko ćemo se osvrnuti na vrednosne sisteme ovih poduzoraka.

Grafikon 3

“Box” dijagram pripadnosti **ekonomista** (članova MENSE) određenim klasterima i udaljenosti tih ispitanika od centra klastera



Iz grafikona 3 vidimo da varijacije u pogledu vrednosnog sistema unutar dva klastera ekonomista nisu velike, s tim što su unutar drugog klastera manje (drugi klaster čini homogeniju grupu u pogledu vrednosti).

Nađeni su centri klastera dobijenih klaster analizom **na poduzorku ekonomista**, prema njihovom vrednosnom sistemu. S obzirom na mali broj ekonomista u uzorku (31), pokazalo se da je rešenje sa 2 klastera optimalno. Do konvergencije je došlo nakon 3 iteracije. U prvom klasteru nalazi se 23 ekonomiste, a u drugom 8. Dva se klastera ekonomista najviše razlikuju u pogledu sledećih vrednosti:

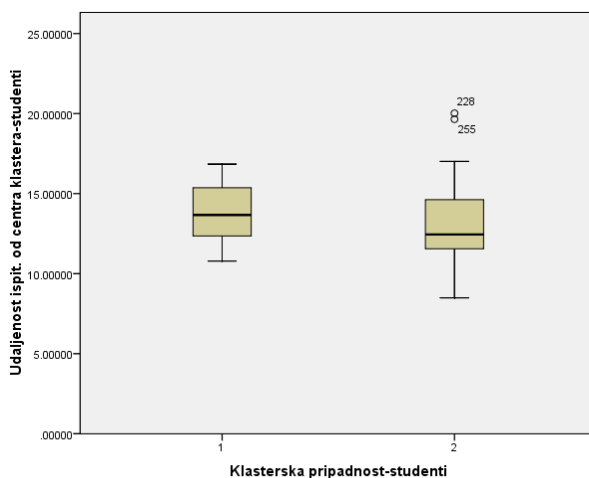
- **mir u svetu** – u prvom klasteru su ekonomisti koji visoko cene mir u svetu, a u drugom oni koji ga nisko cene;
- **samodisciplina** - u prvom klasteru su ekonomisti koji visoko cene samodisciplinu, a u drugom oni koji je nisko cene;
- **jedinstvo sa prirodom** - u prvom klasteru su ekonomisti koji visoko cene jedinstvo sa prirodom, a u drugom oni koji ga nisko cene;

- **poslušnost** - u prvom klasteru su ekonomisti koji visoko cene poslušnost, a u drugom oni koji je veoma nisko cene.

Vrednosni sistemi ove dve grupe, razlikovani po vrednovanju izdvojenih vrednosti, posebno kada su u pitanju oni koji visoko cene markirane vrednosti mogli bi se smatrati osobama koje visoko cene harmoniju.

Grafikon 4

“Box” dijagram pripadnosti **studenata** (članova MENSE) određenim klasterima i udaljenosti tih ispitanika od centra klastera



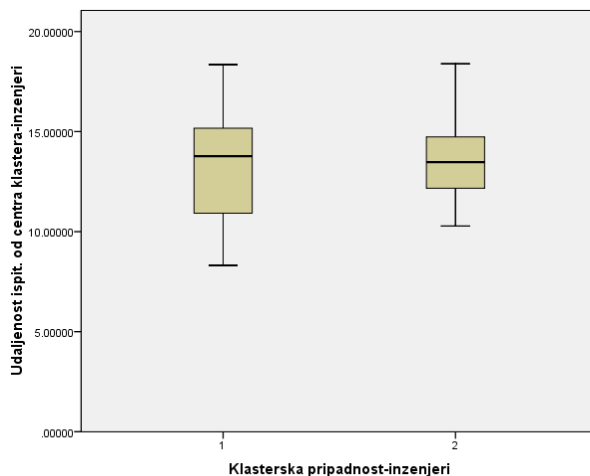
Iz grafikona 4 vidimo da varijacije u pogledu vrednosti unutar dva klastera studenata nisu velike, s tim što su u drugom klasteru nešto veće.

S obzirom na mali broj studenata u uzorku (35), pokazalo se da je rešenje sa 2 klastera optimalno. Do konvergencije je došlo nakon 7 iteracija. U prvom klasteru nalazi se 21 student, a u drugom 14. Dva klastera studenata najviše se razlikuju u pogledu toga koliko cene **učestvovanje** – u prvom klasteru su studenti koji osrednje cene učestvovanje, a u drugom oni koji ga visoko cene. Razlike između ova dva klastera u pogledu ostalih vrednosti su male.

Razlikovanje poduzoraka studenata po tome koliko cene učestvovanje, odnosno uključenost u aktivnosti, život, događaje i sl., vodi ka zaključku o dinamičnosti mladih i zainteresovanosti za aktuelne tokove.

Grafikon 5

“Box” dijagram pripadnosti **inženjera** (članova MENSE) određenim klasterima i udaljenosti tih ispitanika od centra klastera



Iz grafikona 5 vidimo da su varijacije u pogledu vrednosnog sistema znatno veće unutar prvog klastera inženjera, nego unutar drugog.

Nađeni su centri klastera dobijenih klaster analizom **na poduzorku inženjera**, prema njihovom vrednosnom sistemu. S obzirom na mali broj inženjera u uzorku (33), pokazalo se da je rešenje sa 2 klastera optimalno. Do konvergencije je došlo nakon 5 iteracija. U prvom klasteru nalazi se 19 inženjera, a u drugom 14. Vidi se da se dva klastera inženjera najviše razlikuju u pogledu toga koliko cene **čuvanje javne slike o sebi** – u prvom klasteru su inženjeri koji visoko cene čuvanje javne slike o sebi, a u drugom oni koji je nisko cene. Razlike između ova dva klastera u pogledu ostalih vrednosti su male.

Ovde bi se moglo zaključiti da se već na prvi pogled vidi da je za vrednosni sistem zrelih i odgovornih odraslih članova MENSE značajan lični imidž, slika o sebi koju treba ozbiljno graditi i voditi računa da se javni ugled, status ne naruši. Profesionalni status je merilo vrednosti do koje je ovim ispitanicima stalo.

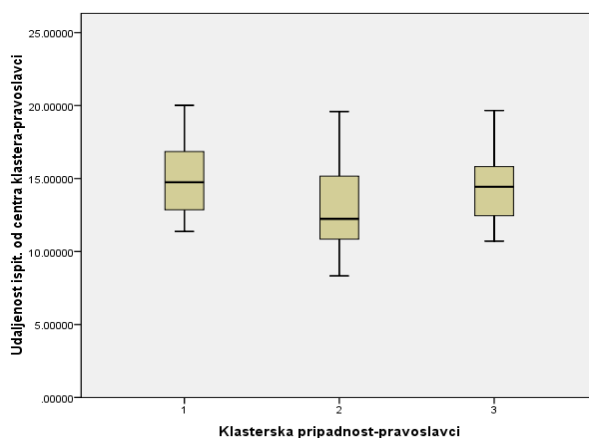
Klaster analize na ostalim poduzorcima prema zanimanju nije bilo moguće izvršiti, zbog nedovoljnog broja ispitanika u tim poduzorcima (10 prosvetnih radnika i 19 ispitanika u kategoriji „ostali“).

Veroispovest kao kriterijum vrednosnog sistema

Od ukupnog broja ispitanika u uzorku, svega 99 se izjasnilo u pogledu svoje verske pripadnosti. Među onima koji su se izjasnili ima 82 pravoslavaca, 15 ateista i 2 katolika. Zbog prigodnog uzorka i malog broja ispitanika u poduzorcima ateista i katolika, klaster analiza izvršena je na poduzorku pravoslavnih.

Grafikon 6

“Box” dijagram pripadnosti pravoslavaca određenim klasterima i udaljenosti tih ispitanika od centra klastera



Iz grafikona 6 vidimo da su najveće varijacije u pogledu vrednosnog sistema kod pravoslavaca iz drugog klastera.

Nađeni su centri klastera dobijenih klaster analizom **na poduzorku pravoslavaca**, prema njihovom vrednosnom sistemu. Pokazalo se da je rešenje sa 3 klastera optimalno, jer je kod rešenja sa 4 ili više klastera suviše mali broj ispitanika u pojedinim klasterima. Do konvergencije je došlo nakon 3 iteracije. U prvom klasteru nalaze se 22 pravoslavca, u drugom 38, a u trećem 22. Tri se klastera pravoslavaca najviše razlikuju u pogledu sledećih vrednosti:

- **zadovoljstvo** – u prvom klasteru nalaze se pravoslavci koji osrednje cene zadovoljstvo, a u drugom i trećem su oni koji visoko cene zadovoljstvo;

- **uživa u životu** – u prvom klasteru su pravoslavci koji nisko cene uživanje u životu, u drugom su oni koji to uživanje visoko cene, a u trećem su oni koji ga osrednje cene.

Možda bi se moglo zaključiti da se izdvojeni u posebnu grupu prema verskoj pripadnosti (u ovom slučaju reč je samo o pravoslavicima), dele u odnosu na hedonističke vrednosti: zadovoljstvo i uživanje u životu, te bi se oni koji ove vrednosti visoko cene mogli i označiti kao ispitanici sa hedonističkom orijentacijom, nasuprot drugima koji se u odnosu na njih po ovome razlikuju.

Ovde možemo otvoriti i pitanje o metodološkom uglu ispitivanja vrednosti, pre svega o mogućnosti da nomotetski pristup istraživanju ove problematike možda treba da dá prednost idiografskom, odnosno fenomenološkom. U prilog ovome idu i rezultati nekih naših ranijih istraživanja, na osnovu kojih smo, tragajući za faktorima sredine koji utiču na podsticanje razvoja, odnosno ograničavanje manifestovanja darovitosti, došli do nalaza o idiosinkratičkoj vezi jedinstvenosti sklopa ličnosti i okolinskih faktora koji se sklope, ili ne, i uzrokuju uspeh ili neuspeh. Utvrđeno je da karakteristike koje su se izdvojile kao značajne u postizanju vrhunskih razvojnih mogućnosti kao da imaju specifično komponovanje kod pojedinaca, tj. kao da na poseban način ima nešto slično sa jedinstvenošću osobe, te jedinstvenosti iznutra u značajnom trenutku uslovljene spoljašnjim uticajima stvaraju posebnu formulu uspeha.¹³

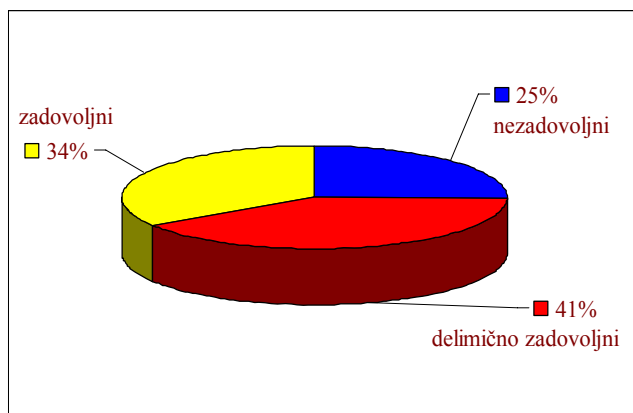
Objašnjenje za ovaj nalaz je možda i u rasponu stepena prihvatanja određene vrednosti, kao i veliki broj vrednosti. Sve to daje veliki broj kombinacija koje se nude, a naravno, razlike u sistemu vrednosti onda bolje mogu da dođu do izražaja.

Kompromis kao pitanje vrednosnog sistema

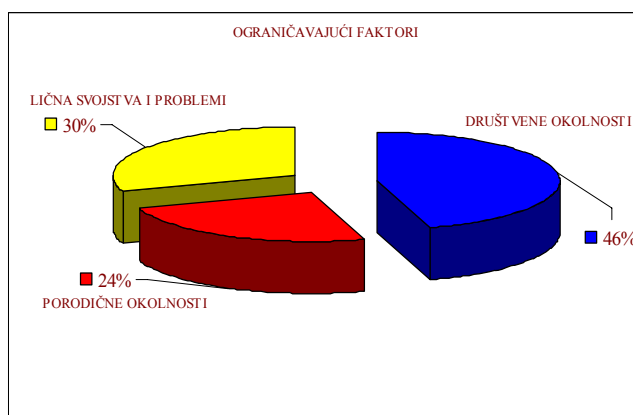
Moglo bi se dalje iz prethodnog zaključiti da je teško biti intelektualac i pridržavati se svega što taj pojam podrazumeva, ili je do nedavno podrazumevao, te se pojedinac nalazi u poziciji da mora praviti kompromise kao bi nešto ostvario. Interesantno je pogledati podatke koje su članovi MENSE dali o tome koliko su zadovoljni postignutim u životu i radu, kao i razlozima neostvarenosti.

¹³ Gojkov, G. (2004): Pretvaranje darovitosti u talenat, u Zborniku 10 VŠV, Vršac.

Grafički prikaz 1. ZADOVOLJSTVO POSTIGNUTIM OSTVARENJIMA (ČLANOVI MENSE)



Grafički prikaz 2. OGRANIČAVAJUĆI FAKTORI (PO PROCENI ČLANOVA MENSE)



Pitanje mere kompromisa je ključno pitanje vrednosnog sistema danas, a ono se za većinu ispitanih, posebno članova MENSE uzima kao pitanje vremena u kome živimo. Naime, iz obrazloženja razloga neuspeha dâ se zapaziti da se pitanje granica između pitanja borbe za opstanak, koja neizostavno ima izvestan legitimitet, i onoga što je izneveravanje, pristajanje, kompromis, vezuje za pitanje smisla života. Moralne i duhovne vrednosti, posebno članova MENSE, utisak

je, dobro su sinhronizovane, sa naglašenim saosećanjem i sistemom vrednosti koji bi da se odupre besmislu i sistemu koji znači puki opstanak u, kako Egon Savin i jednom intervjuu kaže, zverinjaku (Nježin, 2009). Asocijacije sa mislima iz navedenog intervjuja nisu slučajne.

Vrednosti ispitanika u ovom istraživanju ukazuju na njihovu spremnost da kritički posmatraju i preispituju sebe, a onda i društvo u celini, ističući smisao života u sistemu pogaženih moralnih i duhovnih vrednosti, u društvu u kome je čovek čoveku vuk, a socijalni darvinizam osnovno obeležje društva (Nježin, 2009). Članovi MENSE navode sledeće faktore koji su ih ograničavali:

- 46% njih smatra da su u pitanju **društvene okolnosti** (političke prilike, finansijski uslovi, škola i nastavnici, izostanak podrške darovitima, “veze” i poznanstva...);
- 24% navodi **porodične okolnosti** (problemi u porodici, izostanak podrške, materijalne teškoće, nerazumevanje roditelja...); i
- 30% ističe **lična svojstva i probleme** (lenjost, neefikasnost, nedostatak vizije, entuzijazma, motivacije i inicijative, nesigurnost u vlastite snage, hedonizam, nedovoljna upornost, nesklonost ka riziku, nerealno postavljanje ciljeva, nedostatak vremena, promena interesovanja...)

Tabela 1: Povezanost zadovoljstva ostvarenjima i sistema vrednosti (članovi MENSE)

	nezadovoljni	delimično zadovoljni	zadovoljni	r_{corr}	p
Soc. moć	protiv	v.važno	važno	0,368	0,099
Etičnost	najvažnije	važno	v.važno	0,337	0,026
Osećaj pripadnosti	nevažno	protiv	v.važno	0,327	0,240
Poniznost	protiv	v.važno	nevažno	0,253	0,419
Unutr. harmonija	v.važno	najvažnije	protiv	0,243	0,698
Poštovanje	najvažnije	važno	v.važno	0,231	0,291
Zadovoljstvo	važno	nevažno	v.važno	0,220	0,607

Utisak je da su ispitanici slobodno misleći, kritički intelektualci, koji u hodu ka sopstvenom ostvarenju osećaju potrebu za redom u kome bi mogao slobodno da se razvija intelektualac u skladu sa moralnim vrednostima, koje su označene i koje bi bile i zvanično proklamovane i činile uobičajen milje razvoja svih sposobnih ljudi koji žele časno i pošteno da rade i razvijaju se.

Moglo bi se reći da ocene o moralnoj anomiji, pasuju sa javnim ocenama društvenog promovisanja vrednosti koje nisu u skladu sa onim što intelektualci, koji se slobodno razvijaju i kritički misle, očekuju. Odatle je i proizašla potreba za „snimanjem“ vrednosti darovitih, odnosno pojedinaca sa visokim intelektulanim potencijalima, kako bi se nazreo moralni kurs koji bi se mogao etablirati.

Vrednosna homogenost

Jedno od značajnih pitanja u okviru ovoga istraživanja moglo bi se odnositi na moralnu integrisanost darovitih. Interesovalo nas je koliko daroviti kao kategorija dele zajedničke vrednosti, zajednička shvatanja o moralnim vrednostima, moralu.

Tabela 2: Rangovi vrednosti prema aritmetičkim sredinama vrednosti (M) kod članova MENSE

Rang	Vrednost	Prosek
1.	Porodična sigurnost	6,155556
2.	Poštenje	5,933333
3.	Sloboda	5,814815
4.	Unutrašnja harmonija	5,785185
5.	Iskreno prijateljstvo	5,629630
6.	Tačnost	5,251852
7.	Znatizeljnost	5,059259
8.	Sposobnost	5,059259
9.	Kreativnost	5,014815
10.	Nepriistrasnost	5,007407

Iz nalaza se vidi da daroviti, kao elita koja je nosilac vrednosti, kako smo ih prethodno definisali, nije izrazito moralno integrisana, dakle, nije jednoobrazna u pogledu vrednosti koje ceni. Ako bismo ovaj nalaz posmatrali iz ugla Gidensonovog shvatanja jednoobraznosti elite, onda imamo tumačenje za nalaz na koji se osvrćemo (Gidenson, prema: Koen-Iter, Ž., op.cit). Gidenson smatra da

se jednoobrazna elita formira tako što nastaje iz relativno zatvorenog postupka regrutovanja, a ovo se dalje kombinuje sa velikom gustinom kontakata u svojim okvirima. Ove dve veličine (kontakti i postupak regrutovanja) nisu međusobno nezavisne prema Gidensonu, tako da relativno zatvoren sistem regrutovanja ima veliku moć da indukuje koherentni proces socijalizacije što vodi ka visokom stepenu integracije elite.

Za nalaze koje posmatramo značajna je činjenica da sociolozi, raspravljajući o elitama razlikuju dve osnovne veličine koje se odnose na sastav i funkcionisanje elita: stepen strukturne integracije i stepen saglasnosti oko vrednosti. Pod strukturnom integracijom podrazumeva se stepen integracije mreža za komunikaciju i mreža formalnih i neformalnih uticaja između pojedinaca i grupa i buntovnih elita neke nacionalne elite (L. Fild i Higli, prema Koen-Iter, Ž., op. cit.).

Konsenzus vrednosti

Konsenzus vrednosti je druga vrlo značajna veličina interesantna za analizu sastava i funkcionisanja elita. Tako je i za sagledavanje nalaza ovog istraživanja interesantno da se vidi u kom je stepenu kod darovitih, onih koji imaju visoko izražene sposobnosti ostvaren konsenzus vrednosti, koji podrazumeva relativni sporazum, koherentnost u pogledu formalnih i neformalnih pravila ponašanja, kao i u pogledu vrednosti institucija društva, ali i vrednosti uopšte. Nalazi ovog istraživanja govore o relativno razjedinjenoj intelektualnoj eliti, sa minimumom strukturne integracije i relativno malim konsenzusom vrednosti.

Tabela 3. Karakteristike i doprinos obeležja karakteristikama procena na strukturi Unutrašnja harmonija

	Srednjoškolci	Mensa	dpr %
Ravnodušnost	nevažno*, važno*	protivim*	35.51
Unutr. harmonija	važno*	najvažnije*	33.64
Pravičnost	važno*	najvažnije*	14.25
Nepriistrasnost	nevažno*, važno*	najvažnije*	7.71

Poštovanje roditelja	veoma važno*	važno*, najvažnije*	7.48
Samodisciplina	važno	najvažnije*	1.40
Hmg %	88.39	70.37	

Ovo se može razumeti ako se pretpostavi da ispitanici (članovi MENSE), nemaju dovoljno čvrstu, stabilnu mrežu komunikacija, niti su u prilici da se saglašavaju "oko pravila igre", niti oko vrednosti institucija. Poseban ugao ovome daje nivo kritičke svesti ispitanika, odnosno pretpostavlja se da je ovo jedan od značajnih uzročnika ovog nalaza.

Pomenimo na ovom mestu i mišljenje da svaka elita predstavlja društveno unapred konstruisan predmet na koji će se posle analiza dodati zdravorazumske predrasude i strasti. Mnogi smatraju da će se iskazi s naučnom ambicijom ovde često očešati o govor prepun ideologije (Koen-Iter, Ž., op.cit). Smatra se da je ovo tako jer interesovanje za elite obično dolazi van naučnih preokupacija, kao, uostalom, i zanimanje za društvene slojeve i klasnu nejednakost. Za nas je ovo značajno, jer bi se i podrazumevanje darovitih, u ovom slučaju zasnovano na intelektualnoj izvrsnosti ili istaknutosti, kao društvene elite, ili bliže rečeno intelektualne elite, moglo podvesti pod zdravorazumske predrasude. Naravno, dalja analiza bi bila potrebna ako bismo želeli da utvrdimo koliko se ovo shvatanje darovitih kao intelektualne elite uklapa u jedno od shvatanja pojma elite. Naše istraživanje nije išlo u tom smeru, ali se ovde u tumačenju nalaza otvaraju i druga pitanja, interesantna za neko novo istraživanje.

Zaključak

Raznovrsnost u kriterijumima klasifikovanja elite i ugao iz koga smo u ovom istraživanju posmatrali elitu vodi nas ka posmatranju učesnika istraživanja kao intelektualne elite (elite po moći-intelektualnosti i po performansama). Ako bismo prihvatili kriterijum vrednosti, te darovite u ovom istraživanju posmatrali kao elitu - nosioca vrednosti, onda bismo elitu mogli posmatrati kao "kultivisanu" kategoriju naše populacije. Vrednost koja bi bila njihov predznak odnosi se na darovitost, znanje, performanse. Kako shvatanje elita nije aksiološki neutralno i kako svako vreme ima svoje elite, odnosno svoje vrednosti, smatrali darovite elitom ili ne, oni se, iako možda

neprimećeni na društvenoj sceni, odlikuju visokim sposobnostima, kritičkim rasuđivanjem i nose vrednosti koje bi mogle biti moralni putokaz razvoja društva. Dakle, njihove vrednosti mogle bi se smatrati implicitnim vrednostima, jer se visoke sposobnosti kao distinktivni znak ove populacije može uzeti kao vrednost koja se pripisuje njenom poimanju. Darovitost se u širokoj saglasnosti posmatra kao prestiž, a ovo je atribut svake elite.

Utišak je da se nalazi ovog istraživanja mogu posmatrati iz ugla jedinstva moći i prestiža, te bi vrednosni sistem elite mogao biti ogledalo nečega ka čemu naše tranziciono društvo teži. Ako ovako posmatramo stvari, dakle, ako polazimo od stava da bi moralni sistem trebalo da se razvija u pravcu koji trasira intelektualna elita, onda bismo mogli zaključiti da se u postmodernom pluralizmu već jasno uočava i pluralizam sistema vrednosti, dakle, da ispitanici od ponuđenih vrednosti konstruišu sopstvene sisteme, te da se svaki od njih do izvesne mere razlikuje u odnosu na druge, ali da se uočava i grupisanje vrednosti. Tako da bi se za sistem vrednosti darovitih moglo reći da se radi o orijentaciji koju definišu: poštovanje tradicije, društvenih standarda, ili njihovo poštovanje, pobožnost, ili određena religijska tradicija, poštovanje normi i odgovornost. Dakle, reč je o poštovanju društveno određenih pravila funkcionisanja i društvenih normi, ustaljenih, tradicionalnih vrednosti.

Nalazi istraživanja potvrđuju razlike vrednosnih orijentacija u odnosu na pol, kao i u odnosu na zanimanje. Za članove MENSE u Srbiji je profesionalni status merilo vrednosti do koje im je stalo. Iza ovoga mogao bi stajati zaključak o pitanju mere kompromisa koje smo kod komentara nalaza u prethodnom tekstu već komentarisali. Dakle, mogao bi se u zaključku pomenuti i ugao vremena u kome živimo i granica kompromisa, vezanog za pitanje smisla života. Moralne i duhovne vrednosti članova MENSE, utišak je, dobro su sinhronizovane, sa naglašenim saosećanjem i sistemom vrednosti koji bi da se odupre besmislu i sistemu koji znači puki opstanak u moralnom okruženju pogaženih moralnih i duhovnih vrednosti.

Literatura:

- Belančić, M. (1994): Postmodernistička zebnja. Novi Sad: Svetovi.
- Brezinka, W. (1992), Galube, Moral Und Erziehung. München, Basel: Ernst Reinhardt Verlag.
- Budimir-Ninković, G. (2004): Vrednosne orijentacije mladih i odraslih. Jagodina: Učiteljski fakultet.
- Garz, D., Oser, F. und Althof, W. (1999): Moralishes Urteil und Handeln. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Gojkov, G. (2004): Pretvaranje darovitosti u talenat, u Zborniku 10. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Gojkov, G. (2006): Didaktika i postmoderna. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Gojkov, G. (2007): Metateorijske koncepcije pedagoške metodologije, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Gojkov, G. – Stojanović, A. (2010). Nacionalni identitet i susreti kultura iz ugla darovitih, u Zborniku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (u štampi).
- Havelka, N., (1998): Vrednosne orijentacije adolescenata: vrednosti i svest o sebi, Beograd: Nastava i vaspitanje, 5.
- Đorđević, J. (1996): Moralno vaspitanje – teorija i praksa. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Đorđević, B. i Đorđević, J. (2007), Savremeni problemi društveno-moralnog vaspitanja, Savez pedagoških društava Vojvodine, Novi Sad.
- Joksimović, S., Pjurkowska-Petrović, K., Ševkušić, S., Opačić, G. (1995): Hijerarhijska organizacija vrednosnih orijentacija mladih, u Zborniku: Moralnost i društvena kriza, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
- Koen-Iter, Ž., (1995), Sociologija elita. Beograd: CLIO, Agora.
- Küng, H. (2004), Projekt Weltethos, München: Piper Verlag.
- Liebau, E. (1999), Erfahrung und Verantwortung. Werteerziehung als Pädagogik der Teilhabe, Weinheim, München: Juventa Verlag.
- Miočinović, Lj. (1983): Razjašnjavaње vrednosti, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, br. 15. Beograd: Prosveta.
- Nježin, T., Čemu opstanak u zverinjaku, NIN, 24. decembar, 2009.
- Oser, F. und Althof, W. (1997): Moralische Selbstbestimmung – Modelle der Entwicklung und Erziehung in Wertebereich. Stuttgart: Klett – Cotta.
- Rokeach, M. (1973), The Nature of Human Values. New York: The Free Press.
- Schwartz, S. H. (1992), Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical tests in 20 Countries, In: Zanna, M. P. (1992), Advances in Experimental Social Psychology, 25, 1-65.
- Stojanović, A., (2003): Metoda uveravanja u moralnom vaspitanju. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Stojanović, A., (2008): Uticaj multikulturalnog vaspitanja na vrednosne orijentacije učenika. Pedagogijska istraživanja, 5 (2), 209 – 217 (2008). Zagreb: Školska knjiga.
- Von Henting, H. (1999), Ach, die Werte! Ein öffentliches Bewußtsein von zwiespältigen Aufgaben. Über eine Erziehung für das 21. Jahrhundert. München, Wien: Carl Hanser Verlag.
- Žilinek, M. (1997): Humanistic values in the creative formation of moral identity. Bratislava: Studia pedagogica: Collection of studies of Comenius university, vol. 14.
- Životić, M. (1986): Aksiologija. Zagreb: Naprijed.

**Bosiljka Djordjevic, Academician
Grozanka Gojkov, Academician
Aleksandar Stojanovic, PhD**

Value System of Potential Social Elite

There has been increasing interest in research on value system in our part of the world recently. In the time when, after many years of proclaiming “value pluralism” there is more and more to be said about moral anomaly in our society, about disturbed value system, consumerism as basic ideology of globalisation, as well as hedonism and egocentrism as ethical attitudes arising from it, about the need to pay for intellectual abilities so that they could be appreciated and acknowledged, we are interested in how has all this influenced those who have predispositions to critically judge current events.

Having in mind the fact that intellectually gifted reach relatively high level of moral judgement, as well as contradictory results showing that the relations between morality and intelligence are not always necessary, an empirical research has been undertaken aiming at studying the system of moral values of potential intellectual elite of our society and its preliminary results are given in the paper.

The research was of exploratory character. We have searched for an answer to the question: what are the factors that have influence on the value system of the gifted. The general hypothesis is that satisfaction out of achievement, profession, sex, material condition and nationality are the factors significantly influencing value system of the gifted. The research has been undertaken on the casual sample comprising 136 MENSA members and a control group of 225 4th grade secondary school students (150 gymnasium students and 75 students of professional secondary school).

Key words: value system, moral anomaly, intellectual elite, gifted.

